

Отже, основні вимоги до вчителя полягають у тому, що він повинен володіти глибокими психолого-педагогічними та предметними знаннями, розвиненими творчими здібностями й педагогічною майстерністю, тобто професіоналізмом.

Підеумовуючи, доходимо **висновку**, що питання професійної діяльності вчителя середньої школи у Великій Британії, становлення його професіоналізму, формування професійних й особистісних якостей є предметом досліджень сучасних англійських науковців. Зважаючи на те, що сьогодення характеризується глобальною інформатизацією, що не омине й школу, **перспективу подальших досліджень** вбачаємо у визначенні стану використання вчителями середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії медіа-ресурсів у навчально-виховному процесі.

Література:

1. Becher T. Process and Structure in higher education / T. Becher, L. Huber. – Routledge-London and New York, 1992. – 240 p.
2. Department for education Initial Teacher Training (Secondary Phase) 9.92 / HMSO - London, 1992, Department for education Teaching: High Status, High Standards 4.98 // HMSO - London, 1998.
3. Furlong J. Teacher Education in Transition / J. Furlong, L. Barton, S. Miles, G. Witty // Open University Press. – Buckingham, 2000. – 246 p.
4. Goodson I.F. Teachers' Professional Lives / I.F. Goodson, A. Hargreaves / Faimer Press. – London, 1996. – 147 p.
5. Helsby H. Teacher professionalism in England / H. Helsby // Cheltenham: Higher Education Statistics Agency. – London, 2004. – 286 p.
6. Kirk G. Teacher education and professional development / G. Kirk, P. Glaister // Scottish Academic Press - Edinburgh, 1995. – 129 p.
7. Morrison K. A guide to teaching practice / K. Morrison, L. Cohen, L. Manion // RoutledgeFalmer. – London and New York, 2004 – 460 p.
8. Smith I. Curriculum placement in comprehensive schools / Smith I. // British Educational Research. – 1981. – Journal 7. – P. 24-11.

МУЛЬТИПЛІКАТИВНИЙ ЕФЕКТ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ В НАСТАВНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 378.937+371.03

Осіпова Т.Ю.

Стаття присвячена визначенню мультиплікативного ефекту синергетичного підходу в наставницькій діяльності викладача, розглянуто сутність таких понять, як «синергетика», «синергетичний підхід» у професійній діяльності педагога-наставника; висвітлено перетин синергетичного підходу з антропологічним, особистісним, акмеологічним підходами в наставницькій діяльності.

Ключові слова: педагог-наставник, синергетика, синергетичний підхід, мультиплікативний ефект.

Статья посвящена определению мультипликативного эффекта синергетического подхода в наставнической деятельности преподавателя, рассмотрена сущность таких понятий, как «си-

нергетика», «синергетический подход» в профессиональной деятельности педагога-наставника; освещено пересечение синергетического подхода с антропологическим, личностным, акмеологическим подходами в наставнической деятельности.

Ключевые слова: педагог-наставник, синергетика, синергетический подход, мультипликативный эффект.

The article defines the multiplier effect of synergetic approach in mentoring activity of the instructor, shows the essence of such notions as “synergetics”, “synergetic approach” in the professional activity of mentor; clears up the intersection of the synergetic approach with anthropological, personal, acmeological approaches in mentor activity.

Key words: mentor, synergetics, synergetic approach, multiplier effect.

Постановка проблеми. Сьогодні актуалізується роль синергетичного підходу під час визначення стратегічних цілей як освіти в цілому, так і вдосконалення підготовки майбутніх учителів у процесі навчання у вищому педагогічному навчальному закладі зокрема. Сьогодні впровадження синергетичного підходу починає завойовувати міцну позицію в педагогіці, світогляд якої відображено в теорії, принципах і закономірностях самоорганізації педагогічних систем. Значну роль у професійному й особистісному становленні майбутніх учителів відіграє педагог-наставник, одним із завдань діяльності якого є організація взаємодії між викладачами та студентами, спрямування особистості на саморозвиток, самоорганізацію, самореалізацію в майбутній професійній діяльності. Натомість, проблема застосування синергетичного підходу в наставницькій діяльності не знайшла належного висвітлення в сучасній педагогічній літературі.

Аналіз останніх публікацій. Окремі аспекти теорії самоорганізації з педагогічного погляду знайшли відображення у працях В. Аршинова, В. Буданова, В. Виненко, В. Ігнатової, О. Князевої, С. Курдюмова, Г. Малинецького, Н. Таланчука, Л. Макарової, Ю. Шароніна, С. Шевельової, В. Маткіна, О. Федорової та ін. Суттєвий внесок у розвиток й осмислення синергетики зробили В. Андрєєв, С. Бірюков, В. Бранський, О. Князева, В. Колеснікова, С. Курдюмов та ін., на думку яких, синергетичний підхід дає принципово новий імпульс у розробці наукових проблем у сучасній освіті, пов'язаних із самоорганізацією і саморозвитком складних відкритих систем. У працях В. Буданова, Н. Дзегутанової, Є. Зеленова, В. Ігнатової, Б. Мукушева, О. Пугачової, Т. Тюріної, М. Федорової, С. Шевельової та інших учених розглянуті питання застосування синергетичного підходу в системі вищої освіти. На необхідності надання майбутнім педагогам можливостей для самореалізації, самоорганізації, самовиховання, саморозвитку наголошується такими науковцями, як С. Амірова, Р. Бернс, С. Гільманов, З. Курлянд, В. Маткін, З. Меретукова, Л. Мігіна, Т. Шалавіна та ін. На нашу думку, цьому процесу сприятиме застосування педагогічним наставником синергетичного підходу, якому все більше уваги приділяється в педагогічній науці.

Мета статті полягає у визначенні сутності синергетичного підходу до підготовки майбутніх учителів як наставників, виявленні мультиплікативного ефек-

ту синергетичного підходу з культурологічним, антропологічним, особистісним, акмеологічним підходами в наставницькій діяльності.

Основний виклад матеріалу. Витоки синергетики пов'язані з іменами О. Андропова, М. Белоусова, А. Жаботинського, І. Пригожина, А. Пуанкаре. Розглянемо підходи науковців до сутності синергетики на сучасному етапі.

У словникових джерелах синергетика розглядається як сучасна теорія самоорганізації, новий світогляд, що пов'язується з дослідженням феноменів самоорганізації, нелінійності, невірноваженості, глобальної еволюції, вивченням процесів становлення «порядку через хаос» (І. Пригожин), біфуркаційних змін, незворотності часу, нестійкості як основи перехідної характеристики процесів еволюції; як наука, що досліджує процеси переходу складних систем із невпорядкованого стану в упорядкований і розкриває такі зв'язки між елементами цієї системи, при яких їх сумарна дія в межах системи перевищує за своїм ефектом просте складання ефектів дій кожного з елементів окремо.

Синергетика (від грец. *synergetikos* - спільний, погоджений, діючий) - науковий напрям, що вивчає зв'язки між елементами структури (підсистемами), які утворюються у відкритих системах (біологічних, фізико-хімічних, економічних, соціальних та ін.) завдяки інтенсивному (потоковому) обміну речовинами й енергією з довколишнім середовищем за нерівноважних умов. У складних системах спостерігається узгоджена поведінка підсистем, унаслідок чого зростає рівень її впорядкованості (явище самоорганізації), тобто зменшується ентропія. Це, як зауважує О. Кустовська, стосується економічних і соціальних систем. Результатом самоорганізації стає виникнення взаємодії (наприклад, кооперація) і, можливо, регенерація динамічних об'єктів (підсистем), складніших в інформаційному аспекті, ніж елементи (об'єкти) середовища, з яких вони виникають [3]. Аналогічну думку висловлюють В.Бранський і С. Пожарський, які відзначають: «Якщо природничо-наукова синергетика досліджує загальні закономірності самоорганізації в природі, то соціальна синергетика розглядає загальні закономірності соціальної самоорганізації, тобто відношення соціального порядку і соціального хаосу» [1, с. 10].

За А. Лубковим, синергетика – це напрям наукових досліджень через пізнання загальних закономірностей і принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації систем різної природи. Під об'єктом дослідження, зауважує автор, синергетика розглядає системи, які потенційно перебувають в далеких від рівноваги станах, поблизу особливих критичних точок (точок біфуркації), де під впливом навіть незначних обставин система може різко змінити свій стан. Предметом дослідження синергетики є поведінка системи при наблизненні і проходженні точок біфуркації. Критичні точки (точки біфуркації) – це такий стан системи, коли поведінка системи стає нестійкою і непередбачуваною. В точці біфуркації здійснюється вплив на внутрішні і зовнішні зв'язки системи. Зв'язки або рвуться або відновлюються, система деградує чи адаптується до нових умов існування. Поєднання в точці біфуркації елементів старої і нової якості створює нерівноважний стан, тобто в точці біфуркації може відбуватися зміна мети, завдань і структури системи [4].

Предметом синергетики є механізми самоорганізації. Під самоорганізацією в синергетиці, зазначає Л.Макарова, розуміються процеси виникнення макроскопічно упорядкованих просторово-часових структур у складних не-

лінійних системах, що знаходяться в далеких від рівноваги станах поблизу особливих критичних точок [5]. За Г. Хакеном, властивості самоорганізації виявляють об'єкти різної природи. Процеси ж самоорганізації відбуваються за рахунок перебудови наявних і утворення нових зв'язків між елементами системи. Відмітною особливістю процесів самоорганізації є їх цілеспрямований і водночас природний, спонтанний характер: ці процеси, що протікають під час взаємодії системи з довколишнім середовищем, так чи інакше автономні, відносно незалежні від середовища. Процес самоорганізації відбувається внаслідок взаємодії випадковості і необхідності і завжди пов'язаний з переходом від нестійкості до стійкості.

Синергетика, стверджують О.Князєва і С.Курдюмов, вчить нас бачити світ по-іншому: складно організованим системам неможна нав'язувати шляхи їх розвитку, але необхідно зрозуміти, як сприяти їх власним тенденціям розвитку [2].

У синергетичному підході людина розглядається як «відкрита система», яка обмінюється енергією, речовиною та інформацією з навколишнім середовищем, маючи певний внутрішній зміст і безліч внутрішніх станів. Життя людини описується як «траєкторія» руху системи в часі. Як система людина характеризується «інерційністю», тобто схильністю зберігати лінійний рух у відсутності зовнішніх впливів. Відкритість системи «людина» визначає можливість набуття нею якісно нових, «емерджентних» властивостей. Набуття цих властивостей пов'язується зі складним комплексом зовнішніх і внутрішніх впливів і взаємодій, а їх прояв фактично в будь-який момент може призвести до стрибкоподібної зміни «траєкторії», втрати «лінійності» розвитку, «випадання» суб'єкта з меж, в яких його траєкторія є легко і точно передбачуваною на підставі відомих науки (імовірнісних) законів розвитку. Такі властивості системи «людина» визначають той факт, що, розпочинаючи з певного моменту, пов'язаного з досягнутим рівнем розвитку, можливий лише якісний його опис та ймовірнісне прогнозування його подальшої траєкторії [2].

Оскільки синергетичний підхід дає можливість розглянути еволюцію людини з урахуванням її цілісності, то ми можемо говорити про її перетин з антропологічним підходом, що дає певний мультиплікативний підхід, зокрема, в наставницькій діяльності.

Зауважимо, що синергетичний підхід перетинається й створює мультиплікативний ефект і з іншими методологічними підходами, визнаними в сучасній педагогіці. Так, мультиплативний ефект ми спостерігаємо і в перетині синергетичного та акмеологічного підходів, оскільки синергетичний підхід підвищує й ефективність процесів професійного самовизначення і професійного становлення майбутніх учителів під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. І тут, на нашу думку, провідну роль відіграє педагог-наставник, який може допомогти студенту в пошуці шляхів саморозвитку, самоорганізації і самовдосконалення, відкрити себе як особистість і для себе, і для оточуючих людей. Отже, досліджуючи феномен педагогічного наставництва, ми можемо говорити про синергетику з погляду педагогіки, тобто педагогічну синергетику.

Ми цілком згодні із М. Федоровою, яка розглядає педагогічну синергетику як основу моделювання і реалізації діяльності викладача вищої школи (у

нашому разі — педагога-наставника) і зазначає, що реалізація синергетичного підходу в його діяльності можливе за умов: прояву ініціативи, відкритості педагогічної діяльності, прагнення до самовдосконалення, самореалізації, змін міжособистісних стосунків викладача та студентів, орієнтації педагогічної системи на цілі розвитку студентів тощо [8].

Основними поняттями синергетики є відкритість, нелінійність, неврівноваженість. Освіта є відкритою системою, оскільки система освіти, обмінюючись інформаційними, матеріальними і людськими ресурсами, взаємодіючи із соціальним середовищем, сприймає й інтерпретує у своїх змінах процеси, що відбуваються в суспільстві. Система освіти і суспільство є взаємопов'язаними, коеволоційними системами.

Відкритість системи освіти, з одного боку, створює багатоманітність інтересів, звернених до школи з боку держави і суспільства. З іншого боку, в системі освіти створюється різноманітність форм навчальної діяльності, що забезпечує формування нового змісту, який відповідає не тільки соціальній багатоманітності, що склалася, а й можливій багатоманітності майбутнього. Наставницьку діяльність, з погляду синергетики, можна також уважати відкритою, оскільки в ній постійно відбувається процес обміну інформацією, знаннями між педагогом-наставником та його вихованцем, що дає можливість їм розвиватись і самореалізовуватись у професійній діяльності.

Освіта може розглядатись як нелінійна система, оскільки реакція системи освіти на зміни в суспільстві не є однозначно детермінованими. Багатоманітність потенційних станів виражає невизначеність майбутнього, завдяки чому система освіти має кілька варіантів своєї зміни і відкрита не тільки теперішньому, але й майбутньому суспільству. Так, система освіти не просто відображає зміни в суспільстві, а відтворює певну їх селекцію. Оскільки система освіти забезпечує майбутнє, її зміни відображають не тільки актуальні, скільки потенційні стани суспільства. Відповідно до принципів синергетики майбутнє соціальної системи впливає на теперішній стан освіти. Відповідно освітній простір може бути також представлений як складна відкрита система, що має тенденцію до самоорганізації [Фирсова С.П. Синергетический].

Як відомо, синергетика виходить із принципу еволюціонування оточуючого світу за нелінійними законами. В широкому розумінні ця ідея може бути виражена в багатоваріантності або альтернативності вибору.

В системі наставницької діяльності багатоваріантність означає створення умов вибору і надання кожному суб'єкту шансу індивідуального руху до успіху, стимулювання самостійності вибору і прийняття відповідального рішення, забезпечення розвитку альтернативного і самостійного шляху. Більш конкретно такий вибір полягає в можливості визначати індивідуальну траєкторію освіти, темп навчання, досягати різного рівня освіченості, вибирати тип навчальних закладів, навчальні дисципліни і викладачів, форми і методи навчання, індивідуальні засоби і методики, творчі завдання тощо. Зазначене свідчить і про мультіплікативний ефект, що отримується через перетин синергетичного та особистісного підходів.

Освіта є і неврівноваженою системою, оскільки відкритість системи освіти соціуму призводить до появи в ній новацій, збільшенню ступеня внутрішньої багатоманітності. Ця обставина формує ряд внутрішніх суперечностей у

системі освіти. Так, суперечність між стійкістю і мінливістю викликана тим, що система освіти, яка покликана транслювати культурні зразки, за необхідністю володіє консерватизмом, і водночас, будучи елементом соціальної системи, освіта не може не змінюватися у зв'язку зі змінами соціуму. Суперечність між єдністю і багатоманітністю виражається в необхідності підтримувати педагогічні новації й одночасно зберігати єдність і спільність вимог до результатів освітнього процесу, до змісту освіти, представленого, наприклад, освітніми стандартами. Суперечність між індивідуалізацією й уніфікацією процесу освіти виявляється у прагненні забезпечити кожному учню умови для розвитку його особистості і водночас наявністю єдиних вимог до успішності навчання, виражених, наприклад, в системі оцінювання відмінками. Специфіка синергетичного підходу полягає також і в тому, що ця суперечність розуміється не як недолік, а як внутрішнє джерело зміни і розвитку системи освіти.

Процес самоорганізації є самовільним виникненням, відносно стійким існуванням у відкритих неврівноважених системах нових структур. Самоорганізація в педагогічному наставництві передбачає наявність певної взаємодії між педагогом-наставником і студентом, у процесі якої значним чинником розвитку обох сторін є відкритість до нового (ідей, знання), до співпраці. Взаємовідносини, що складаються між педагогом-наставником і студентом, які за синергетичними законами є відкритими системами, позитивно впливають на процес розвитку більш складної освітньої системи, до якої вони входять.

Оскільки головним завданням навчання й виховання є розвиток і саморозвиток особистості, формування потреби в особистісному й професійному самовихованні, самовдосконаленні (перетин синергетичного підходу з особистісним та акмеологічним), можна говорити про те, що у цьому процесі педагог-наставник має можливість допомогти особистості набути своєї самості. Тут ми цілком згодні з З. Меретуковою, що за своєю сутністю процес набуття людиною своєї «самості», точка усвідомлення цієї необхідності є моментом становлення і переходу індивідууму в особистість. Саме після цього «фазового» переходу можна говорити про людину як про систему, що самоорганізується і саморозвивається в більш широкій системі соціальних відносин. Цей процес тотожний народженню порядку з безладу [6].

Ефективність наставницької діяльності у процесі професійного становлення майбутнього вчителя, на нашу думку, передбачає взаємозв'язок мікро-, мезо- та макrorівнів. Так, на мікрорівні діяльність педагога-наставника розглядається як допомога в адаптації та саморозвитку студентам, кожний з яких відрізняється своїм неповторним індивідуальним образом, високорозвинутою духовністю, творчим потенціалом, позитивною «Я»-концепцією. На мезорівні його діяльність спрямовується безпосередньо на допомогу і підтримку студентів як суб'єктів професійного становлення, основною ознакою якого є наявність цілісного комплексу професійно значущих характеристик: якостей, рис, переконань, ідеалів, цінностей тощо. На макrorівні завдання педагога-наставника полягає у допомозі студентам в усвідомленні себе як суб'єктів світової цивілізації, універсальними (планетарно-космічними) характеристиками якого є ноосферне мислення, планетарна свідомість, полікультурність, гуманістична культура, громадянськість, толерантність, здатність до життєтворчості у глобальному масштабі тощо (за О.Робулем).

Висновки. З огляду на вищезазначене, доходимо висновку, що наставницька діяльність передбачає використання синергетичного підходу, який, у свою чергу, тісно переплітається з антропологічним, особистісним, акмологічним та іншими підходами, створюючи мультиплікативний ефект у процесі самовизначення, саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення особистості майбутнього вчителя. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні видів і сутності педагогічного наставництва в сучасній педагогіці.

Література:

1. Бранский В.П. Социальная синергетика: теория самоорганизации индивидуума и социума / В.П.Бранский, С.Д.Пожарский. — МПб. : Политехника, 2002. — 476 с.

2. Князева Е.Н. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов. — М. : Наука, 1994. — 104 с.

3. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: [курс лекцій] / О.В.Кустовська. — Тернопіль : Економічна думка, 2005. — 124 с

4. Лубков А.Р. Синергетический подход к исследованию экономических систем: [монография] / Под ред. В.С.Карагода. — [Электронный ресурс]. — 2008. — Режим доступа: http://zhurnal.lib.ru/l/lubkow_a_r/sinergetice.shtml.

5. Макарова, Л. Н. Преподаватель высшей школы: индивидуальность, стиль, деятельность: монография: [В 2 ч.] / Л. Н. Макарова. - М. : МГПУ ТГУ им. ГР Державина. - М. : Тамбов: изд-во ТГУ 2000. - Ч. 2. - 2000. - 142 с.

6. Меретукова З.К. Методология научного исследования и образования: [учеб. пособие для студентов, занимающихся НИР, и аспирантов] / З. К. Меретукова. — Майкоп : Изд-во АГУ, 2003. — 244 с.

7. Тургунбаева Б.А. Реализация синергетического подхода в подготовке кадров высшей квалификации. — [Электронный текст]. — Режим доступа: http://www.rusnauka.com/13_NMN_2011/Pedagogica/2_83554.doc.htm

8. Федорова М.А. Педагогическая синергетика как основа моделирования и реализации деятельности преподавателя высшей школы: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / М.А.Федорова. — Ставрополь, 2004. — 170 с.

9. Фирсова С.П. Синергетический подход к изучению и моделированию образовательного пространства // *Фундаментальные исследования*. — 2011. — № 8 (часть 3). — С. 568-571.

АССЕССМЕНТ-ЦЕНТР – МЕТОД КОМПЛЕКСНОГО ОЦЕНИВАНИЯ ПРОФЕСИОНАЛЬНО ВАЖНЫХ КАЧЕСТВ И КОМПЕТЕНЦИЙ БИЗНЕСМЕНОВ

УДК: 159. 923. 2: 330. 33. 01

Чернявская Т. П.

В статье анализируются теоретические подходы к оцениванию профессионально важных личностных качеств и компетенций бизнесменов. Рассмотрены психологические проблемы профотбора, оценивания предпринимателей, бизнесменов. Описан